

Кривошея В.В.

Рецензія на монографію: Андреев В.М. Віктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого: Монографія. – Дніпропетровськ: Герда, 2012. – 476 с. – (Серія «DNIPROVIANA»).

20–ті рр. ХХ ст. для розвитку української гуманітаристики стали унікальними періодом. В цей час здобутки українських гуманітаріїв сягнули небувалих досі й у найближчі десятиліття висот та вивели українську науку та культуру на передовий «європейський рівень». Втім, на сьогоднішній день чимало яскравих постатей, що визначали якісний поступ тогочасної вітчизняної науки, залишаються маловідомими. З-поміж них вирізняється визначний український етнограф, фольклорист, історик, археолог, літературознавець та письменник Віктор Платонович Петров (1894–1969). Попри наявність чималого наукового доробку, присвяченого життю та творчості В.Петрова, досі актуальною проблемою залишалася реконструкція інтелектуальної біографії вченого, яка могла б увібрати в себе все різноманіття його багатогранної наукової та літературної творчості. Монографія херсонського історика Віталія Андреева в значній мірі заповнює цю прогалину.

Біографічний жанр є одним з найпопулярніших в історичній науці та історіографії як історичній дисципліні. Водночас, персональні історіографічні дослідження, як ні які інші, вимагають найширшого застосування фахового інструментарію історика вищої кваліфікації. Дослідження В.Андреева здійснено в рамках сучасної парадигми розвитку історичної науки, яка перебуває в стані пошуку нових підходів і методів. Одним з таких підходів є «історія інтелектуалів», що ставить в центрі своєї уваги дослідження самих мислителів та їх міжособистісних зв'язків, актуалізує інтерес до «людського виміру» в інтелектуальній історії. Йдеться не про тривіальне відтворення індивідуальної долі, а про історичне дослідження неперервного руху людини своїм життєвим шляхом з її різноманітними інтеракціями у змінному соціально-інтелектуальному просторі. Автор цілком слушно використовує в своєму дослідженні сучасні наукові підходи, демонструє повне розуміння нерозривного зв'язку між життям та творчістю особистості, між фактами її психологічної та інтелектуальної біографії. Отже, у дисертаційному дослідженні використані теоретико-методологічні принципи «інтелектуальної історії» яка вивчає історичні аспекти усіх видів творчої діяльності людини, у тому числі її умови, форми та результати.

Монографія має просту та, водночас, виправдану й підпорядковану логіці дослідження структуру. Перша частина книги – «Життя та творчість», присвячена висвітленню життєвого шляху та творчого поступу В.Петрова як науковця та письменника. Надзвичайно широкий діапазон професійних зацікавлень Віктора Платоновича (археологія, етнографія, літературознавство, фольклористика, філософія), зумовив специфіку структури підрозділів цієї частини книги, назви яких дають змогу побачити, які галузі склали основу інтелектуальної біографії вченого на кожному з періодів його

життя. В. Андреев визначає основні етапи біографії В. Петрова так: «Становлення інтелектуала та початок наукової діяльності: дитинство, університет, у колі «неокласиків»; «На шляху до успіху: етнограф, фольклорист, історик, археолог, літературознавець та письменник»; «На вершинах творчості: історик, етнограф, історіософ, літературознавець та письменник (у роки війни та в післявоєнній Німеччині)»; «Доба зрілості: археолог, історик, етнограф та мовознавець (інтелектуал «у тіні»)».

Такий підхід, дав змогу автору забезпечити цілісність реконструкції інтелектуальної біографії В. Петрова, сприяє послідовному розкриттю становлення і розвитку його як науковця.

Підкреслимо, що аналіз наукового та літературного спадку Віктора Петрова подано в контексті інтелектуальної ситуації та суспільно-політичних подій того часу, автор аналізує не тільки значення творчості самого ученого, а й рецепцію його ідей в науковому середовищі Радянського Союзу та української еміграції. Це дозволило В. Андрееву актуалізувати наукові здобутки В. Петрова стосовно проблем які стоять перед сучасною українською історіографією, археологією, етнологією, філософією та літературознавством.

Початок тривалої та плідної наукової кар'єри В. Петрова припав на 1920–ті рр. Запорукою успіху Віктора Платоновича став високий професійний рівень підготовки випускників історико-філологічного факультету Київського університету 1910–х рр. та умови відносної інтелектуальної свободи в українській гуманітаристиці 1920–х. Надзвичайна працездатність амбітність та широта творчих устремлінь В. Петрова була дійсно вражаючою. Автор монографії детально розкрив процес становлення молодого інтелектуала, який за одне десятиліття пройшов шлях від починаючого дослідника давньої української поезії до зрілого вченого літературознавця, історика, етнографа й самобутнього письменника, який увійшов до кола неокласиків.

Органічно пов'язаними із літературними пошуками В. Петрова були його мовознавчі, літературознавчі та філософські студії 1920–х рр. Віктор Платонович у своїх дослідженнях звертається до вивчення широкого кола українських поетів, письменників, філософів та учених, таких як Марко Вовчок, М. Гоголь, М. Зеров, М. Коцюбинський, П. Куліш, Леся Українка, О. Потебня, М. Рильський, Г. Сковорода, П. Филипович, Т. Шевченко та ін.

Не менший інтерес викликає аналіз В. Андреевим діяльності Віктора Платоновича як керівничого Етнографічної комісії ВУАН та учасника і організатора етнографічних експедицій з вивчення дніпровського лоцманства та чумацтва наприкінці 1920–х рр.

Під час масових репресій та ліквідації цілої низки українських наукових установ на зламі 1920–1930–х рр. В. Петрову довелося пристосовуватися до нових умов і стати на шлях написання «викривальних» праць, в яких він був змушений «виправляти», «спростовувати» та «засуджувати» власні ідеї висловлені у попередніх роботах. Такий стан справ призвів до зміщення дослідницьких пріоритетів вченого, який починає займатись більш «нейтральними» з ідеологічної точки зору археологією та історією матеріальної культури.

Кінець 1930–1940–х рр. став для Віктора Платоновича часом стрімких змін у житті. Так, двотижневий арешт В. Петрова у 1938 р. став, на думку В. Андреева, початком співпраці науковця із радянськими спецслужбами. Таке припущення автора видається цілком імовірним, адже через певний час, у 1941 р., вченого було обрано на посаду директора Інституту українського фольклору АН УРСР, а також висунуто кандидатом на обрання в дійсні члени Академії наук.

З початком радянсько-німецької війни відкривається найбільш загадкова сторінка біографії В. Петрова, який будучи мобілізованим до лав Червоної Армії на посаду військового перекладача несподівано перетворюється на «зрадника», а разом з тим, офіцера нацистської служби пропаганди та радянського агента. Перебуваючи на території окупованої України, вчений виступав з низкою публікацій антирадянської спрямованості, продовжує археологічні дослідження та літературну творчість.

Після завершення Другої світової війни, В. Петров опиняється в Німеччині, стає одним із найбільш яскравих діячів української еміграції. Він виступає одним із учасників та організаторів Мистецького українського руху та редактором кількох відомих видань кінця 1940–х рр. (альманах «Мур», часопис «Арка», збірник «Хорс»).

Досліджуючи еміграційний період життя вченого, В. Андреев звертає увагу на історіософські праці В.Петрова. Автор відзначає, що результатом творчих пошуків Віктора Платоновича в цьому напрямку стала розробка теорії епох, сутність якої полягає в розумінні історичного процесу як нелінійного, дискретного явища. Таким чином, історичний розвиток за В.Петровим носив не еволюційний, поступальний характер, а відбувався внаслідок зламу, зміщення, розриву між епохами. З огляду на це епоха характеризується як самодостатня, «замкнений у собі» відтинок часу, важливими ознаками якого є структурна цілісність із власними панівною ідеологією, співвідношенням певних форм господарства, суспільних інститутів та культурних феноменів.

В.Андреев цілком слушно порівнює концепцію історичних епох В.П. Петрова із поглядами М.Бердяєва, А.Дж. Тойнбі, З.Фройда, М.Фуко, Ф.Шміта, М.Хвильового, Д.Чижевського, О.Шпенглера. Автор, розкриваючи значення історіософських досліджень вченого, зауважує, що його ідеї багато випередили свій час, мають чимало спільного із новітніми науковими теоріями і тому й досі не втратили своєї актуальності.

Після раптового зникнення В.Петрова з Мюнхену та його повернення до Радянського Союзу розпочинається новий етап у житті вченого. Автор детально описує усі перипетії, викликані цією подією, що відбувалися в середовищі української еміграції. Не менш цікавою є зображення історії повторного «входження» В.Петрова до радянського академічного простору, що супроводжувався численними труднощами, пов'язаними із необхідністю відновлення наукових звань, яких він був позбавлений свого часу як «зрадник». Врешті після провалу усіх спроб відновити здобуте ще у 1930 р. звання доктора філологічних наук, В.Петров, без перебільшення вчений світового масштабу, був змушений проходити всю низку процедур починаючи від здачі кандидатських іспитів і завершуючи публічним захистом. Значна частина творчого доробку В.Петрова, незважаючи на вихід кількох монографій, в силу різних обставин останніх двох десятиліть його життя залишилась неопублікованою, а отже майже невідомою широкому науковому загалу.

На особливу увагу заслуговує розглянута автором археологічна складова біографії В.Петрова, адже до останнього часу цей пласт дослідницької роботи вченого залишався поза увагою більшості науковців. В.Андрееву вдалося не лише проаналізувати багаторічну роботу В.Петрова в напрямку вивчення пам'яток раннього залізного віку, а й відзначити його роль як організатора та ідейного натхненника археологічних досліджень в Україні, яка у повній мірі проявилася саме у післявоєнний період.

Друга частина монографії присвячена аналізу автором наукових студій В.Петрова у галузі скіфології. Серед «скіфських сюжетів» інтелектуальної біографії вченого В.Андреев виділяє наступні: питання походження та іраномовності скіфів, їхня генеалогічна легенда, етнокультурне і господарське районування Скіфії, проблеми скіфської державності. Підсумовуючи результати студій В.Петрова із зазначених проблем, автор зазначає, що оригінальний підхід вченого щодо скіфського етносу, хоч і не здобув підтримки серед наукової спільноти, але й досі ніким не був спростований. Завершує книгу своєрідний додаток – перевидання монографії В.Петрова «Скіфи. Мова і етнос» (1968).

Однією із позитивних сторін роботи є зображення психологічного портрета В.Петрова. В.Андрееву максимально повно, наскільки це дозволяють джерела, вдалося показати риси характеру та фактів біографії науковця. Використання різних сюжетів, що ілюструють ставлення вченого до навколишньої дійсності, колег і друзів, соціально-побутових умов у яких йому довелося жити дозволило значно доповнити образ В.Петрова як людини та інтелектуала.

Дослідження В.Андреева ґрунтуються на широкому колі історичних джерел і фахової літератури вітчизняного та зарубіжного походження. Автором, широко використано матеріали архівосховищ України та Російської Федерації (загалом 11) – Центральний державний архів громадських об'єднань України (м. Київ), Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України (м. Київ), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (м. Київ), Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (м. Київ), Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (м. Київ), Архів відділу кадрів Інституту археології НАН України (м. Київ), Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН

України (м. Київ), Особистий архів В.Корпусової (м. Київ), Науково-галузевий архів Інституту археології Російської академії наук (м. Москва), Науковий архів Інституту історії матеріальної культури Російської академії наук (м. Санкт-Петербург), Науковий архів Російського географічного товариства (м. Санкт-Петербург). Значну кількість цих матеріалів автором вводиться у науковий обіг вперше. Така широка джерельна база дозволяє відзначити достатньо повний і всебічний характер розкриття автором інтелектуальної біографії В.Петрова.

Використання В.Андрєєвим великої кількості неопублікованих матеріалів дозволила суттєво доповнити ряд аспектів діяльності вченого, особливо в галузі історії, археології, етнографії тощо. З іншого боку, з об'єктивних причин, пов'язаних із розвідувальною роботою Віктора Платоновича, ряд деталей біографії науковця залишається не до кінця з'ясованим. Сподіваємось, що подальша дослідницька робота дозволить авторові виявити необхідні архівні матеріали, що дозволять заповнити існуючі прогалини в життєписі цього видатного українського інтелектуала.

Наприкінці зазначимо, що рецензована монографія є одним з небагатьох вдалих зразків реконструкції інтелектуальної біографії вченого у вітчизняній історичній науці.

Кривошея В.В. Рецензия на монографию: Андреев В.М. Виктор Петров. Очерки интеллектуальной биографии ученого: Монография. – Днепропетровск: Герда, 2012. – 476 с. – (Серия «DNIPROVIANA»).

Kryvosheya, V.V. Review on a monograph: Andreev, V.M. Victor Petrov. Essays of intellectual biography of scientist: Monograph. – Dnipropetrovsk: Герда, 2012. – 476 s. – (Series of «DNIPROVIANA»).